

حاشیه رفتن عقل، قرآن و روایات در فقه پیامد گسترش «احتیاط» است

عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی با بیان اینکه نگاه ما به احتیاط از نگاه روش‌شناسی مدرسی اشراط شده است...

عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی با بیان اینکه نگاه ما به احتیاط از نگاه روش‌شناسی مدرسی اشراط شده است، گفت: اگر امروز فردی مانند آیت الله جوادی آملی می‌گویند در حوزه امروز نه عقل و نه قرآن و نه روایات و نه حتی اجماع ملاک است، بلکه مشهور فقها رواج دارد، که هر سه ملاک اصلی یعنی قرآن و روایات و عقل را از حجیت می‌اندازد، بیانگر گسترش و پیامد احتیاط دانشی است.

عبدالمجید مبلغی گزارش اینکنا، عبدالمجید مبلغی، عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۵ بهمن ماه در نشست علمی «تبارشناسی نحوه‌های رویکرد به احتیاط در تاریخ فقه شیعه» با بیان اینکه احتیاط به مثابه اصل عملی و قاعده فقهی در بین فقها مطرح می‌شود، گفت: این احتیاط به قاعده اصولی تبدیل می‌شود که همان اصالت الاحتیاط نام دارد؛ احتیاط ورزی در فرایند استنباط لحاظ می‌شود و فقیه به خاطر خطری بودن موقعیت استنباط و تحفظ بر عوامل شارع و با این هدف که مبادا مصالح احکام فوت شود، به احتیاط رو می‌آورد. آن احتیاط عمل گرایانه تهدیدکننده به احتیاطی تبدیل می‌شود که مسیرها را باز می‌کند.

وی افزود: هر کجا ما دچار مشکل شدیم، می‌توانیم از این احتیاط استفاده کنیم که در شبهات مرتبط با حرمت و وجوبیه نیز کاربرد دارد. هر جا مراجعه به منابع در وهله نخست پاسخ نمی‌دهد در مرحله بعد که به اصول عملیه برگردیم، احتیاط نقش مهمی را ایفا می‌کند. اگر در شبهه تحریمیه دچار مشکلی شویم، احتیاط راهگشا است و اگر در شبهه وجوبیه هم دچار مشکل شویم، باز احتیاط راه را باز می‌کند.

مبلغی با اشاره به دوره دیگری از احتیاط بیان کرد: این دوره در جایی است که احتیاط از دانشی به روش شناختی منتقل می‌شود که به صورت سایه وار در فقه به زندگی خود ادامه داده است تا اینکه به دوره اخباریون رسیده ایم و در اینجا فراتر از ظرفیت روان شناختی مشایخ قم در قالب روش شناختی راه را مجدداً بر فقه می‌بندد. در دوره عصر غیبت و دور اخباریون بروز و ظهور این مسئله را به خوبی شاهد هستیم.

وی با بیان اینکه احتیاط بر پایه نگاهی تاریخی و درک آسیب شناسانه از تاریخ فقه مبتنی شده است، اضافه کرد: استرآبادی در هر چه محل بحث و نقد باشد در اینکه خودآگاهی در بازگشت به فقه دارد چهره درخشانی دارد و پیشگام و پیشتاز است و سعی کرده در مراجعه به تاریخ قبل از خود نشان دهد که چگونه فقه با تکیه بر دو ستون معرفت شناختی کلام اعتزالی و روش شناختی اصول فقهی که تا حد زیادی از اهل سنت متأثر است، از راه درست منحرف شود و عقلانیت تاریخی فقه را به چالش می‌کشد تا نشان دهد که لحاظ احتیاط منجر به کناره گیری از فقه خواهد شد؛ یعنی امروزه باید فقه را با تکیه بر احتیاط پالایش کنیم و در تعقیب این انگاره، معتقد است که توجه به ظرفیت ناشناخته روایات بسیار مهم است.

احتیاط و نقش آن در فقه

پژوهشگر پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی با بیان اینکه دوره دیگر از احتیاط هم اصولیون دوران وحید بهبهانی و شیخ انصاری و به تعبیری دوره نواصولی پسااخباری گری است، تصریح کرد: در اینجا احتیاط باعث احیای فقه می‌شود و در این احیای فقه، احتیاط در بالاترین امکان تاریخی خود برای گسترش و ارتقاء فقه در ذیل منطق احتیاط دانشی به کار گرفته می‌شود، یعنی اگر به تاریخ فقه مراجعه شود آن احتیاط روان شناختی و روش شناختی حوزه مقاومت در برابر فقه را نشان می‌دهد ولی احتیاط دانشی معرفت ظرفیت امکان ارتقای فقه است.

مبلغی افزود: شیخ انصاری ادبیات درخشانی در رسائل در باب احتیاط دارد و وجوه مختلف احتیاط را در دو سطح وجوبیه و تحریمیه نشان می‌دهد و به علم تفصیلی بودن احتیاط‌های موضوعی و علم اجمالی بودن احتیاطات حکمی را در هر دو سطح بررسی کرده است. او نشان می‌دهد که احتیاط در کالبد فقه جایگاه بسیار مهم تری پیدا می‌کند و مانند ابزاری برای رفع شبهات فراروی فقه است.

وی ادامه داد: فقه در جوانب مختلف خود متأثر از این احتیاط دانشی شیخ انصاری، امکان گسترش پیدا می‌کند؛ در این شرایط فقه آنچنان گسترده می‌شود که چیزی باقی نمی‌ماند که در زیر سیطره فقه درنیاید. یکی از مسائل مهمی که در این دوره

مطرح شده است و پیامدهای نهادشناختی برای فقه داشت بحث تقلید و اجتهاد است که آن هم متأثر از ساختار هرمی اجتهادی است که در رأس آن یک اعلم قرار دارد.

مبلغی اظهار کرد: در تقاریر شیخ انصاری و شاگردان وی میحث احتیاط وجود دارد و یک علم اجمالی به آنچه باید باشد وجود دارد ولی علم تفصیلی را نداریم لذا یا فرد باید خودش فقیه شود یا مقلد باشد و یا رویکرد احتیاطی پیشه کند؛ در اینجا احتیاط ابزاری برای ارتقای ساختار اجتهاد و تقلید است و باز در بحث دیگری در ذیل این موضوع بحث ضرورت تقلید از اعلم و اعلم زنده را داریم و همه اینها احتیاط را به صورت مویرگی در همه اجزای فقه نشان می دهد. به حاشیه رفتن عقل، قرآن و روایات پیامد گسترش احتیاط در فقه است

وی با بیان اینکه نگاه ما به احتیاط از نگاه روش شناسی مدرسی اشراب شده است که این روش شناسی در وجوهی می تواند محل نقد قرار بگیرد، اضافه کرد: اگر امروز فردی مانند آیت الله جوادی آملی می گویند در حوزه امروز نه عقل و نه قرآن و نه روایات و نه حتی اجماع ملاک است، بلکه مشهور فقها رواج دارد، که هر سه ملاک اصلی یعنی قرآن و روایات و عقل را از حجیت می اندازد، بیانگر گسترش و پیامد احتیاط دانشی است. اگر فقهی داریم که کمابیش هر حوزه تصرفات معصوم را ذیل سیطره فقیهانه در می آورد، بی ارتباط با گسترش فقه در تعقیب احتیاط دانشی نیست.

وی با اشاره به نحوه نگاه ما به احتیاط دانشی، افزود: وقتی ما به چند و چون صورت بندی نظام بزرگ احتیاط گرایی میان شیعیان می نگریم، در می یابیم چگونه ذهنیت مدرسی و اسکولاستیک بر نحوه تئوری پردازی حاکم بوده است؛ اگر استعاره مولا عبد را در نظر بگیریم، تقاریری که فقیهان داده اند اساساً بخش قابل توجهی از آنچه را ارائه کرده اند بدون دفاع خواهد ماند یعنی نسبت ما با خدا چون نسبت عبد و مولاست و سعی کرده اند تا نسبتی خطیر و احتیاط آمیز حاصل بیاورند و این نشت آگاهی میانه به ذهنیت این فقیهان است که اصالت تاریخی ندارد و چه بسا اگر در شرایط امروزی بودند، از استعاره مولا و عبد بهره نمی بردند.

عضو هیئت علمی پژوهشگاه مطالعات فرهنگی و علوم انسانی بیان کرد: آن ها با توجه به زمان خود هر قدر فکر کرده اند و دیده اند چیزی بهتر از رابطه مولا و عبد در رابطه انسان با خدا نمی توان یافت ولی امروزه استعارات بدیلی می توان ارائه داد از جمله نسبت نهاد و شهروند. تاریخ فقه به خوبی واکاوی نشده است

همچنین در این برنامه، حجت الاسلام والمسلمین محسن مهاجرنیا به عنوان ناقد، بیان کرد: روح حاکم بر بحث ایشان برخلاف عنوان، غیر سیاسی بوده در حالی که عنوان ما معطوف به بحث فقه سیاسی است لذا توقع این است که این رویکرد اصلاح شود.

وی افزود: مسئله دیگر اینکه عنوان بحث از تعطیل گرایی به حکومت گرایی است ولی شما بازه زمانی مشخصی را در تاریخ فقه مدنظر قرار نداده اید بلکه ۱۴۰۰ سال تاریخ فقه را مدنظر دارید لذا مسیر بحث به خوبی طی نشد. ضمن اینکه شما نشان ندادید که مسیر تعطیل گرایی چه فرایندی طی کرده تا به حکومت گرایی رسیده است. اولین فقیه رسمی دانشی شیعه شیخ طوسی است و مفید اولین کسی است که احتیاط را به صورت جدی کنار گذاشت و وارد مقوله دولت در دولت شد. ایشان، اگر صد تا فقیه در دولت عباسیون این حکومت را بپذیرند، از منظر وی فقیه محسوب می شوند و آنان را مشروع و ولی فقیه می داند پس ما از حکومت شروع کردیم.

مهاجرنیا با بیان اینکه احتیاط در بین فقهای نسل اول برای این بود که تراش شیعه از بین نرود، گفت: اینها دنبال آن نبودند که سیاست را رها و احتیاط کنند بلکه محافظه کاران عقلی بودند؛ دیدند امام زمان غایب شده است و جانشینی هم ندارند تمرکز خود را بر حفظ میراث شیعه قرار دادند و کاری بسیار عاقلانه و زیبا بوده است نه اینکه بدیلی برای آنان وجود داشته باشد؛ ما فقهی در این دوران نداریم زیرا آخرین نسل فقه ما از قرن چهارم شروع شده است در حالی که محدثان ما قبل از آن هستند.